

RADOSŁAW BŁASZCZYK SDB

Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą

ORCID: 0000-0002-3229-8089

Cechy duchowości św. Jana Bosko w formularzach mszalnych

Characteristics of the Spirituality of St. John Bosco in the Mass Orders

Abstract

The author analyzed all euchological texts of the liturgical memorial of St. John Bosco, both from the *Roman Missal for Polish Dioceses* and the *Messale Proprio della Famiglia Salesiana*. This analysis turned out to be a valuable procedure aimed at showing the essential elements of the spirituality of St. John Bosco, founder of the Society of St. Francis de Sales. In addition, the article presents a wealth of mass texts that fulfill many functions, primarily formative and didactic ones, which, when used well, can enlarge the bunch of people elevated to the group of blessed and canonized people in the Catholic Church.

Keywords: Euchological Texts, St. John Bosco, Liturgy, Spirituality, Formation.

Abstrakt

Autor w swoim opracowaniu poddał analizie wszystkie teksty euchologiczne liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko znajdujące się zarówno w *Mszale Rzymskim dla diecezji polskich*, jak i w *Messale Proprio della Famiglia Salesiana*. Okazała się ona cennym zabiegiem, który miał na celu ukazanie zasadniczych elementów duchowości św. Jana Bosko – założyciela Towarzystwa św. Franciszka Salezego. Ponadto artykuł prezentuje bogactwo tekstów mszalnych, które spełniają wiele funkcji przede wszystkim formacyjnych i dydak-

tycznych, które przy dobrym wykorzystaniu mogą powiększyć plejadę osób wyniesionych w Kościele katolickim do grona błogosławionych i kanonizowanych.

Słowa kluczowe: teksty eucharystyczne, św. Jan Bosko, liturgia, duchowość, formacja.

Każdy założyciel instytutu życia konsekrowanego lub instytutu zakonnego pozostawia po sobie spuściznę duchową, która określana jest mianem duchowości. Tak było również w przypadku św. Jana Bosko († 1888)¹ – założyciela Towarzystwa św. Franciszka Salezego, potocznie nazywanego zgromadzeniem salezjańskim. Jego duchowość, nazywana salezjańską, wpisuje się w katalog wielu rodzajów duchowości chrześcijańskiej. Należy zauważyć, że po stu trzydziestu trzech latach od śmierci świętego jego duchowość jest wciąż żywa i aktualna, a dzięki Rodzinie Salezjańskiej kontynuowana nieomal na całym świecie².

Celem poniższego opracowania jest ilustracyjne zaprezentowanie duchowości salezjańskiej na podstawie tekstów eucharystycznych liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko, które jest obchodzone w całym Kościele powszechnym w randze wspomnienia obowiązkowego, a w Rodzinie Salezjańskiej w randze uroczystości pod datą 31 stycznia. Ponieważ w *Mszale Rzymskim dla diecezji polskich* zawarta jest jedynie własna modlitwa dnia, zaś pozostałe modlitwy należy zaczerpnąć z tekstów wspólnych o pasterzach lub wychowawcach, w niniejszym opracowaniu oprzemy się głównie na *proprium* salezjańskim; jedynie w pierwszej części odwołamy się również do mszału ogólnego.

¹ Zob. więcej: Morand Wirth. 2009. *Ksiądz Bosko i Rodzina Salezjańska. Dzieje i nowe wyzwania (1815–1888)*. Tłum. Tadeusz Jania. Kraków: Wydawnictwo Poligrafia ITS; Jan Bosko. 1990. *Wspomnienia Oratorium*. Tłum. Izabela Gucewicz. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie; Augustyn Aufray. 2001. *Święty Jan Bosko*. Tłum. Marian Gabryel, Wilhelm Nocoń, Franciszek Socha, Kazimierz Szczerba. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie; *Messale Proprio della Famiglia Salesiana*. 1990. Roma: Editrice Velar spa – Gorle (BG).

² Rodzinę Salezjańską obecnie stanowią 23 grupy: Towarzystwo św. Franciszka Salezego (Salezianie Księdza Bosko), Instytut Córek Maryi Wspomożycielki, Stowarzyszenie Salezjanów Współpracowników, Stowarzyszenie Maryi Wspomożycielki, Stowarzyszenie Byłych Wychowanków i Byłych Wychowanek Księdza Bosko, Stowarzyszenie Byłych Wychowanków i Byłych Wychowanek Córek Maryi Wspomożycielki, Instytut Wolontariuszek Księdza Bosko, Córki Najświętszych Serc Jezusa i Maryi, Salezjanki Oblatki Najświętszego Serca Pana Jezusa, Apostolki Najświętszej Rodziny, Siostry Miłosierdzia z Miyazaki, Siostry Misjonarki Maryi Wspomożycielki, Córki Boskiego Zbawiciela, Siostry Służebniczki Niepokalanego Serca Maryi, Siostry Jezusa Młodzieńca, Stowarzyszenie *Damas Salesianas*, Wolontariusze z Księdzem Bosko, Siostry Katechetki Maryi Niepokalanej i Wspomożycielki, Córki Królewskiej Godności Maryi Niepokalanej, Świadkowie Zmartwychwstałego 2000, Zgromadzenia św. Michała Archanioła, Zgromadzenie Sióstr Zmartwychwstania i Zgromadzenie Sióstr Głosicielek Pana. Pasqual Cavez Villanueva. 2009. *Rodzina Salezjańska wczoraj i dziś: nasienie stało się drzewem, a drzewo lasem – Wiązanka 2009 – komentarz Przełożonego Generalnego Towarzystwa Salezjańskiego*. Tłum. Piotr Szela. Kraków: Wydawnictwo Poligrafia ITS, 8.

Kierując się pewnym porządkiem metodologicznym, w pierwszym rzędzie zostaną przywołane i opisane tzw. teksty euchologiczne „większe”, do których zaliczamy: kolektę, modlitwę nad darami, modlitwę po komunii oraz prefację. Z kolei w dalszej kolejności przyjrzymy się tekstom euchologicznym „mniejszym”, do których należą: antyfona na wejście i antyfona na komunię.

1. Duchowość salezjańska w modlitwie kolekty

Liturgiczny obchód ku czci św. Jana Bosko doczekał się dwóch wersji modlitwy dnia: pierwsza znajduje się w *Missale Romanum*, z kolei druga we wspomnianym już *proprium* salezjańskim. Poniżej zaprezentowane zostaną obydwie wersje tekstu euchologicznego:

a) a) kolekta ze św. Jana Bosko w *Mszale Rzymskim dla diecezji polskich*:

Boże, Ty powołałeś świętego Jana Bosko jako ojca i nauczyciela młodzieży, † spraw, abyśmy zapaleni taką samą miłością, * starali się o zbawienie bliźnich i służyli Tobie samemu. Przez naszego Pana Jezusa Chrystusa (...)³.

b) b) kolekta z uroczystości św. Jana Bosko w *proprium* salezjańskim:

Panie, nasz Boże, Ty w swojej opatrności dałeś nam świętego Jana Bosko jako ojca i nauczyciela młodzieży, † który pod przewodnictwem Najświętszej Maryi Dziewicy pracował z niestrudzoną gorliwością dla dobra Kościoła; * wzbudź również w nas tę samą miłość apostołską, abyśmy się starali o zbawienie braci i służyli Tobie, który jesteś jedynym i najwyższym dobrem. Przez naszego Pana Jezusa Chrystusa (...)⁴.

Powyższe modlitwy zapewniają uczestnika celebracji eucharystycznej, że wspomniany święty został powołany przez Boga na ojca i nauczyciela młodzieży. Tymi słowami po raz pierwszy określił go zresztą papież Jan Paweł II w liście skierowanym w 1988 r. do ks. Egidio Vigano SDB, ówczesnego przełożonego generalnego Towarzystwa św. Franciszka Salezego, w setną rocznicę narodzin dla nieba świętego⁵.

³ *Mszal rzymski dla diecezji polskich, Kolekta liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko*, 31 I, 12’.

⁴ Tłum. własne. *Messale Proprio della Famiglia Salesiana. Kolekta liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko*, 31 I, 42; por. *Liturgia delle Ore. Proprio Salesiano. Calendario e testi liturgici propri della Società di San Francesco di Sales, dell’Istituto delle Figlie di Maria Ausiliatrice, dell’Istituto secolare delle Volontarie di Don Bosco*. 2010. Roma: Edetrice Istituto Pio XI, 72.

⁵ Jan Paweł II. 1988. *Ojciec i nauczyciel młodzieży*. Watykan: Tipografia Poliglotta Vaticana, 3.

Jan Bosko zarówno w swoim pedagogicznym, jak i pastoralnym oddziaływaniu na młodzież charakteryzował się ojcowskim podejściem szczególnie w kontekście sakramentu pokuty i pojednania. Mogło się to zrealizować tylko i wyłącznie dzięki przyjaźni łączącej go z wychowankami, którzy byli również jego penitentami. Jan miał zwyczaj powtarzać, że jest przyjacielem ich dusz, co suponowało z jego strony zapewnienie postawy serdeczności i służby, będącymi konstytutywnymi elementami przyjaźni. Według Jana Bosko spowiednik – ojciec, będący przyjacielem, zawsze odznacza się prostotą i spokojem, czyli miłością. Z tego powodu wszystkich penitentów traktował delikatnie i z wielkim szacunkiem⁶. Tak rozumiana postawa ojcowska z całą pewnością może być przykładem dla wszystkich spowiedników i kierowników duchownych. Istotnym elementem jest tu stworzenie atmosfery nacechowanej zaufaniem oraz umożliwienie korzystania z sakramentu, gdy tylko zajdzie ku temu potrzeba⁷.

Kolekty przypadające na liturgiczne wspomnienie św. Jana Bosko określają go mianem nauczyciela. Na temat tej cechy świętego powstało wiele opracowań. Warto zaznaczyć, że już u początków swej pracy wychowawczo-duszpasterskiej w Oratorium zauważył konieczność rozpoczęcia elementarnej nauki chłopców, gdyż byli wśród nich również analfabeci. Brak pomieszczeń i kadry nauczycielskiej przyczynił się do trudności w realizacji celu. Ks. Bosko nie zraził się niepowodzeniem i w późniejszym okresie powołał do istnienia tzw. szkółkę niedzielną⁸. Sam tak opisywał swoje pierwsze poczynania edukacyjne:

Chcąc osiągnąć lepsze efekty, omawialiśmy tylko jeden temat na jednej jednostce lekcyjnej. Na przykład przez dwie niedziele powtarzaliśmy alfabet i podział na sylaby. Potem braliśmy mały katechizm i czytaliśmy dwukrotnie, a więcej razy, pierwsze dwa pytania i odpowiedzi, aż potrafiliśmy je dobrze przeczytać. Tak wyglądała także lekcja w tygodniu. W następną niedzielę dokładaliśmy jeszcze jedno pytanie i odpowiedź. W ten sposób w ciągu ośmiu niedziel udało mi się osiągnąć, że część chłopców czytało i uczyło się samodzielnie całych stron katechizmu. Zwłaszcza najstarsi zyskiwali dzięki temu bardzo na czasie. Przy normalnych lekcjach katechizmu potrzeba im było wielu lat na uzyskanie odpowiedniego przygotowania i dopuszczenia do spowiedzi. (...) Każdego dnia, można rzec, musiałem otwierać nowe klasy. Ale gdzie znaleźć tylu nauczycieli? Zastosowałem następującą metodę: zabrałem się do uczenia sporej grupy chłopców z miasta, którym bezpłatnie wykładałem włoski, francuski, łacinę

⁶ Francis Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*. Red. Tadeusz Jania, Marek Kaczmarczyk, Jacek Ryłko. Tłum. Tadeusz Jania. Kraków: Wydawnictwo Salezjańskie, 100–101.

⁷ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 100.

⁸ Jan Bosko. 1987. *Wspomnienia Oratorium*. Kraków: Wydawnictwo Salezjańskie, 153.

i arytmetykę. Stawiałem przy tym jeden warunek, a mianowicie, że potem pomogą mi w nauczaniu katechizmu i w prowadzeniu szkółki niedzielnej i wieczorowej. Początkowo tych „niepełnych nauczycieli” było ośmiu – dziesięciu, ale stopniowo ich liczba wzrastała. Oni dali początek grupie „uczniów” (obok nich wyłoniła się w Oratorium od 1850 r. grupa „Rzemieślników”)⁹.

Widać więc, że trudna sytuacja młodzieży turyńskiej była inspiracją dla Jana Bosko do zajęcia się działalnością nauczycielską. Należy zauważyć, że czynił on to z wielkim wyczuciem pedagogicznym. Prowadzenie pierwszych i podstawowych zajęć dydaktycznych potrafił łączyć z przekazem prawd wiary. Ponadto w swoim zamyśle pedagogicznym wychowywał młodzież przez umożliwienie im prowadzenia zajęć z młodszymi kolegami. Prawdopodobnie uczynił to z przyczyn czysto praktycznych, ale przy okazji dodatkowo osiągał jeszcze inne cele wychowawcze. Godnym zauważenia jest fakt, że Jan Bosko sam był autorem wykorzystywanych przez siebie podręczników¹⁰.

Kolejnym istotnym elementem duchowości charakteryzującym interesującego nas świętego, który swoje odzwierciedlenie znalazł w kolektach przypisanych na jego liturgiczne wspomnienie, jest troska o zbawienie bliźnich. Była ona dla świętego wyrazem miłości duszpasterskiej, specyficznym rodzajem miłości chrześcijańskiej, polegającej na uczestnictwie w misji zbawczej Jezusa Chrystusa – Dobrego Pasterza, która opierała się na służbie Bogu poprzez dynamiczną miłość wobec młodzieży w kontekście soteriologicznym¹¹.

Bardzo istotnym środkiem w praktyce wychowawczo-duszpasterskiej świętego były sakramenty, szczególnie zaś pokuta. Bardzo zależało mu na jednaniu podopiecznych z Bogiem, gdyż miał świadomość, że On jest dla penitenta znakiem działania miłosierdzia Bożego, balsamem i pokarmem duszy, momentem pojednania z Bogiem, ale przede wszystkim umożliwia zbawienie wieczne, chroniąc przed wiecznym potępieniem. Po-

⁹ Bosko. 1987. *Wspomnienia Oratorium*, 153–154.

¹⁰ Jan Bosco. 1976–1977. *Storia ecclesiastica ad uso delle scuole, utile ad ogni cetto di persone [...] compilata dall sacerdote Giovanni Bosco (1845)*. W *Opere edite*. Seria I: *Libri e opuscoli*. Tom 1. Roma: Editrice Centro Studi Don Bosco; Tenze. *Storia sacra per uso delle scuole, utile ad ogni stato di persone, arricchita di analoghe incisioni, compilata dal sacerdote Giovanni Bosco (1847)*. W *Opere edite*. Seria I: *Libri e opuscoli*. Tom 2. Roma: Editrice Centro Studi Don Bosco; Tenze. *La storia d’Italia raccontata alla gioventù da suoi primi abitatori sino ai nostri giorni, corredata di una carta geografica d’Italia dal sacerdote Bosco Giovanni (1855)*. W *Opere edite*. Seria I: *Libri e opuscoli*. Tom 6. Roma: Editrice Centro Studi Don Bosco; Tenze. *Il sistema metrico decimale ridotto a semplicità, preceduto dalle quarte prime operazioni dell’aritmetica, ad uso degli artigiani e della gente di compagnia, per cura del sacerdote Bosco Giovanni (1849)*. W *Opere edite*. Seria I. Tom 4. *Libri e opuscoli*. Roma: Editrice Centro Studi Don Bosco.

¹¹ Joseph Aubry. 1994. *Salezjańska duchowość apostołska i duch salezjański*. Tłum. Tadeusz Jania. Kraków: Poligrafia ITS, 51.

nadto ks. Bosko często miał zwyczaj mówić o rzeczach ostatecznych w celu uwrażliwienia i przygotowania wychowanków na spotkanie z Bogiem po śmierci¹².

Reasumując gorliwość św. Jana Bosko o zbawienie dusz, należy powiedzieć, że była ona centrum i pasją jego całościowej działalności apostołskiej, którą sam zawarł w słowach: *Da mihi animas, caetera tolle* – „Daj mi duszę, resztę zabierz”, którą powierzył swoim duchowym synom, salezjanom, jako program ich życia i działalności¹³.

Kolejnym elementem charakterystycznym dla duchowości św. Jana Bosko wskazanym przez kolektę z *proprium* salezjańskiego jest jego pobożność maryjna. Tekst euhologijny mówi, że święty pracował pod przewodnictwem Maryi Dziewicy. Jest to jednoznaczne stwierdzenie wskazujące na jego stosunek do Najświętszej Maryi Panny. Św. Jan Bosko, podobnie jak św. Franciszek Salezy, był wielkim czcicielem Matki Bożej¹⁴. Nabożeństwo do Matki Bożej wyniósł z domu rodzinnego. Do przełomowych momentów w jego życiu należy zaliczyć sen, który miał w wieku dziewięciu lat. Od tego czasu Maryja stała się mu prawdziwą Matką i Mistrzynią, której powierzał wszystkie dzieła z powołanym w 1846 r. Oratorium na czele¹⁵. Św. Jan Bosko przez całe życie szerzył kult Najświętszej Maryi Panny. Początkowo zachęcał innych do oddawania czci Najświętszemu Sercu Maryi, rozpowszechniał nabożeństwo do Matki Bożej Siedmiu Boleści. Po ogłoszeniu dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny (1854) polecał Ją, szczególnie chłopcom, jako patronkę i wzór zachowania cnoty czystości. Natomiast od 1863 r. zaczął czcić Maryję pod tytułem Wspomożycielki Wiernych. Ku Jej czci wybudował bazylikę na Valdocco w Turynie, w której umieścił obraz Jej poświęcony¹⁶, czczony po dziś dzień przez przybywających tam pielgrzymów.

¹² Jean Schepens. 2007. Sakrament pokuty i Eucharystii w praktyce wychowawczo-duszpasterskiej księdza Bosko. *W Duchowość salezjańska w zarysie*. Tłum. Jacek Jurczyński: Kraków: Poligrafia ITS, 235–236. Potwierdzeniem tego może być jeden z epizodów, który miał miejsce w Oratorium ks. Bosko w styczniu 1857 r. Święty, zwracając się do swoich wychowanków, poruszył temat przygotowania do śmierci, która zniemacka może przyjść do każdego. Posiadając zdolność przewidywania przyszłości, zapowiedział chłopcom, że między nimi jest jeden, który wkrótce odejdzie do wieczności. Katecheza została połączona wspólną modlitwą za tego chłopca. Był nim św. Dominik Savio, który zmarł kilka tygodni później. Rezultatem tego wydarzenia było wyspowiedanie się wszystkich tego samego dnia. Celem pedagogiczno-pastoralnym św. Jana Bosko nie było zastraszenie wychowanków, ile troska o ich zbawienie. Por. Wilhelm Hundermann. 1977. *Apostoł Młodych. Święty Jan Bosko*. Tłum. Stefan Sołtyszewski. Londyn: Wydawnictwo Veritas, 179–180.

¹³ Zarząd Generalny Towarzystwa Salezjańskiego. 1986. *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Rzym: Editrice Instituto Pio XI, nr 4.

¹⁴ Georgio Fanciulli. 2001. *Święty Jan Bosko przyjaciel młodzieży*. Tłum. Jacek Jurczyński. Kraków: Poligrafia ITS, 61.

¹⁵ Bosko. 1987. *Wspomnienia Oratorium*, 106–107.

¹⁶ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 77–78.

2. Duchowość salezjańska w modlitwie nad darami

Jak już wspomniano powyżej, poza kolektą Mszał rzymski nie zawiera tekstów własnych ku czci św. Jana Bosko. Stąd też w poniższej analizie znajdują się jedynie teksty z wewnątrzspółnotowych rytuałów Rodziny Salezjańskiej.

W poniższym zestawieniu analizie poddane zostaną teksty modlitwy nad darami, której liturgicznym celem jest włączenie życia codziennego wiernych w składaną ofiarę Chrystusa¹⁷.

Modlitwa nad darami przypadająca na uroczystość św. Jana Bosko w *proprium* salezjańskim brzmi następująco:

Ojcie święty, przyjmij tę ofiarę, którą Ci składamy ze szczerą pobożnością † i spraw, abyśmy kochali Cię ponad wszystko * i przez to nasze życie stało się hymnem ku Twojej chwale. Przez Chrystusa, Pana naszego¹⁸.

Nieco inna wersję modlitwy przewiduje się na celebracje sprawowane we wspólnotach zakonnych:

Panie, nasz Boże, przyjmij te pokorne dary jako wyraz naszego życia poświęconego Tobie, † i odnow naszego ducha, * abyśmy mogli z radością naśladować przykład i nauczanie świętego Jana Bosko, naszego ojca i nauczyciela. Przez Chrystusa, Pana naszego¹⁹.

W powyższych modlitwach celebrans zwraca się do Boga w imieniu zgromadzonego ludu Bożego, prosząc, aby ów lud mógł kochać Go ponad wszystko i służyć tylko Jemu samemu. Ten zwrot suponuje stosunek św. Jana Bosko do Wszechmogącego, któremu wierzył, ufał i którego kochał przez całe życie. Święty kapłan był człowiekiem głębokiej wiary i głębokiego zawierzenia Bożej Opatrzności we wszystkich swoich pedagogicznych i pastoralnych przedsięwzięciach. Całe życie Jana Bosko stało się hymnem wdzięczności Bogu. Biografia przez niego pisana czynami w wielu miejscach to potwierdza. Przykładem niech będą słowa zapisane przez Jana Bosko po przyjęciu święceń kapłańskich, w których, podobnie jak Maryja, wypowiedział swoje *Magnificat*; zaznacza tam, że niezbadane są drogi

¹⁷ Jan Janicki. 1989. Modlitwy nad darami. W *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*. Red. Bogusław Nadolski, 35–49. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

¹⁸ Tłum. własne. *Modlitwa nad darami liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko*, 31 I, 43.

¹⁹ Tłum. własne, *tamże*, 43.

Opatrzności, a Bóg wywyższył go jako biednego chłopca po to, aby go umieścić wśród swoich wybranych²⁰.

Uczestnicy celebracji są zachęceni przez tekst modlitwy nad darami, aby z radością naśladowali swojego ojca i założyciela w jego nauczaniu i przykładzie życia, oddanemu bez reszty Bogu i ludziom młodym.

3. Duchowość salezjańska w modlitwa po komunii

Modlitwa po komunii przypadająca na uroczystość św. Jana Bosko w *proprium* salezjańskim sformułowana została następująco:

Boże, Ojcze, Ty nas posiliłeś Sakramentem zbawienia, † spraw, abyśmy naśladowali niestrudzoną pracowitość świętego Jana Bosko w jego prowadzeniu młodzieży do umiłowania Chrystusa, Twojego Syna, * który jest niewyczerpalnym źródłem nowego życia. Który żyje i króluje na wieki wieków.

Podobnie jak w przypadku modlitwy nad darami, tutaj również przewidziano osobną modlitwę do celebracji we wspólnotach zakonnych:

Ojcze, Ty w radosne wspomnienie świętego Jana Bosko posiliłeś nas przy swoim stole Chrystusem, żywym Chlebem, † niech Twój Duch nami kieruje w dawaniu o Tobie świadectwa naszym życiem, * abyśmy mogli kiedyś uczestniczyć w wiecznym świętowaniu w niebie. Przez Chrystusa, Pana naszego²¹.

Modlitwy na *postcommunio* z zasady są prośbami skierowanymi do Wszechmogącego o skuteczność uświęcającej mocy płynącej z przyjętej Eucharystii, a zwłaszcza o umiejętność naśladowania najbardziej charakterystycznych cech duchowości danego świętego²². Zamieszczone powyżej teksty eucharystyczne zwracają uwagę na pracowitość św. Jana Bosko w prowadzeniu młodzieży do Chrystusa oraz na świadectwo życia, do jakiego wezwany jest człowiek na wzór świętego Patrona.

²⁰ Desramaut. 1994. *Książka Bosko i życie duchowe*, 72.

²¹ Tłum. własne. *Messale Proprio della Famiglia Salesiana. Modlitwa po Komunii liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko*, 31 I, 45.

²² Helmut J. Sobeczko. 1989. Teologiczna treść modlitw pokomunijnych w nowym Mszału. W *Mszal księga życia*. Red. Bogusław Nadolski, 132. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

W tym miejscu warto rozwinąć jedną niezwykle istotną myśl. Otóż Jan Bosko, realizując swoją misję, obok życia słowem Bożym przywiązywał wielką wagę do sakramentów świętych, które dawały mu postęp w życiu duchowym. W swoim nauczaniu uświadamiał innym, że sakramenty są siedmioma kanałami, którymi Bóg się posługuje, aby obdarowywać ludzkość pomocą i darami koniecznymi do zbawienia. Chociaż w swoim nauczaniu omawiał on wszystkie sakramenty, to jednak w pracy z młodzieżą dwa z nich były szczególnie istotne: Eucharystia i pokuta. Były one podstawowymi narzędziami wychowawczymi, którymi często posługiwał się twórca systemu wychowawczego, zwanego systemem przewencyjnym²³.

Św. Jan Bosko jako szafarz sakramentu pokuty często dawał swoim wychowankom możliwość skorzystania z tego sakramentu. Ponadto był bardzo wrażliwy, aby penitenci posiadali prawidłowe rozumienie tego momentu spotkania z miłosiernym Bogiem oraz godnie z niego korzystali. Miał w zwyczaju wyliczać pięć warunków spowiedzi świętej, zwracając szczególną uwagę na żal za grzechy i mocne postanowienie poprawy²⁴.

Obok sakramentu pokuty wielką wagę św. Jan Bosko w swoim oddziaływaniu pedagogiczno-pastoralnym przykładał do sakramentu Eucharystii. Należy pamiętać, że w czasie działalności świętego wpływ jansenizmu przyczynił się do rzadkiego przyjmowania Komunii św., natomiast Eucharystia sprawowana w języku łacińskim była niezrozumiała, a przez to ograniczała czynne w niej uczestnictwo wiernych. Ks. Bosko był zwolennikiem częściej Komunii św. oraz sam układał modlitwy, które wyjaśniały poszczególne części sprawowanej liturgii w celu aktywnego i owocnego uczestniczenia swoich wychowanków²⁵, przez co wpisywał się w grono tych, którzy zapowiadali zbliżającą się w Kościele reformę soborową.

Kolejnym charakterystycznym elementem duchowości świętego, wkomponowanym w treść przytoczonych powyżej modlitw, jest życie, którego ukoronowaniem będzie wieczna uczta niebiańska. Pomocą w dojściu do niej jest bez wątpienia modlitwa. Ks. Bosko nadał jej szczególne miejsce zarówno w swoim życiu, jak i pastoralnym posługiwaniu ludziom młodym i innym wiernym. Dla św. Jana Bosko celem modlitwy było głównie uwielbienie Boga. Jeśli modlitwa jego wychowanków nie spełniła tego istotnego zamierzenia, a była tylko i wyłącznie powierzchowną, miał zwyczaj dawać wskazówki, że lepiej się nie

²³ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 98.

²⁴ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 98–99.

²⁵ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 105–107.

modlić, niż czynić to w sposób nieodpowiedni²⁶. Ponadto modlitwa u św. Jana Bosko była nierozzerwalnie związana z życiem. To ona owocowała m.in. w wytrwałej pomocy i służbie wszystkim z bratnią miłością, w gorliwości i pracowitości w prowadzeniu młodzieży do Chrystusa, dzięki czemu była źródłem permanentnego świadectwa przez niego o Bogu i Jego niepojętej i nieskończonej zarazem miłości.

4. Duchowość salezjańska w prefacji

Prefacja przypadająca na uroczystość św. Jana Bosko w *proprium* salezjańskim brzmi następująco:

Zaprawdę, godne to i sprawiedliwe, słuszne i zbawienne, * abyśmy nieustannie wysławiali Ciebie, * wszechmogący, wieczny Boże, * i Tobie za wszystko składali dziękczynienie, * przez naszego Pana, Jezusa Chrystusa, * Twojego Syna i naszego Zbawiciela. Ojciec wiecznej miłości, * Ty powołałeś w Kościele świętego Jana Bosko, * przyjaciela, brata i ojca młodzieży, * by prowadził ją po drodze zbawienia. * Z proroczą wizją nowych czasów przygotowywał ją do życia * w szlachetnej mądrości i czynnej wierze. Poruszony przez Ducha Świętego dał początek wielkiej Rodzinie, * aby na całej ziemi kontynuowała jego misję nauczyciela i ojca. Złączeni w radosnej wspólnocie wznosimy do Ciebie, Ojciec, * hymn uwielbienia i dziękczynienia * i razem z Aniołami i Świętymi w niebie głosimy Twoją chwałę, wołając²⁷.

Powyższy tekst euhologijny, zaczerpnięty z *Messale Proprio della Famiglia Salesiana*, przedstawia omawianego przez nas świętego jako przyjaciela, brata i ojca młodzieży, który prowadził ją na drodze do zbawienia. W dalszej części wymienia się dwie cechy ks. Bosko: szlachetną mądrość i czynną wiarę.

Tekst prefacji określa świętego mianem człowieka o szlachetnej mądrości. To ona sprawiła, że w swojej pracy wychowawczej stworzył on wspomniany wyżej system wychowawczy zwany „prewencyjnym”. Opierał się on na trzech filarach: rozumie, religii i miłości. Rozum oznaczał tu przede wszystkim zdrowy rozsądek, polegający na przyjęciu i akceptacji warunków, w jakich młodzież wzrastała, oraz dopuszczeniu pewnej elastyczności w realizowaniu programów wychowawczych.

²⁶ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 181.

²⁷ Tłum. własne. *Messale Proprio della Famiglia Salesiana. Prefacja własna o św. Janie Bosko*, 31 I, 43.

Religia miała przyczyniać się do zbawienia młodzieży²⁸. Z kolei miłość, będąca szczególnym rodzajem dobroci (*amorevolezza*), nie była zwyczajną miłością ludzką, ale specyficzną postawą wychowawcy względem wychowanków. Polegała ona m.in. na całkowitym i pełnym życzliwości oddaniu wychowankom. Jan Bosko zawsze miał dla nich czas, interesował się i żył ich problemami, podpowiadał dobre i szlachetne cele, był obecny w ich życiu religijnym, kulturalnym i sportowym. Takie podejście sprawiało, że nigdy nie był postrzegany jako przełożony, ale zawsze jako ojciec, brat i przyjaciel²⁹.

Ostatnią istotną informacją, jaką niesie analizowana prefacja, jest otwarcie św. Jana Bosko na Ducha Świętego, dzięki któremu mogła rozpocząć swoją egzystencję Rodzina Salezjańska, która obecnie na całym świecie nadal realizuje ducha i charyzmat swojego założyciela.

5. Duchowość salezjańska w antyfonach mszalnych

Antyfony mszalne liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko, które, podobnie jak pozostałe teksty euchologiczne, usiłują ukazać osobę świętego w kontekście tekstów biblijnych.

Antyfona na wejście

Antyfony na wejście, które można zastosować we wspomnienie św. Jana Bosko w Mszałe rzymskim brzmią następująco:

1 Krl 5,9

Pan dał mu mądrość i roztropność, * oraz serce ogromne jak piasek na wybrzeżu morskim³⁰.

Albo:

---

²⁸ Luciano Cian. 1986. *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*. Tłum. Marian Gabryel. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 46–47; zob. Pietro Braido. 1955. *Il sistema preventivo di don Bosco*. W *Pubblicazioni dell'Istituto Superiore di Pedagogia*. Torino: Editrice PAS.

²⁹ Jan Paweł II. 1988. *Ojciec i nauczyciel*, 16–18.

³⁰ Tłum. własne. *Il Signore gli ha donato sapienza e prudenza, * e un cuore grande come la sabbia che è sulla spiaggia del mare*. *Messale Proprio della Famiglia Salesiana. Antyfona na wejście liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko (pierwsza do wyboru)*, 31. I, 42.

Ps 34 (33),12,6a

Pójdźcie, synowie, słuchajcie mnie; * nauczę was bojaźni Pańskiej. * Spójrzcie na Niego, a rozpromienicie się radością³¹.

Powyższe antyfony genetycznie zakorzenione są w Starym Testamencie. Pierwsza z nich zaczerpnięta została z 1 Krl 5,9 i opowiada o mądrości danej przez Boga Salomonowi, który spełniał szczególną misję w historii zbawienia. Jego przykład powinien uzmysłwić, że Bóg dla dobra wyznawców Chrystusa powołuje w Kościele osoby do szczególnej misji, udzielając im za sprawą Ducha Świętego szczególnego charyzmatu mądrości. Nie ulega wątpliwości, że Jan Bosko został nim obdarzony i wykorzystał go w pracy z młodzieżą. Ta właśnie Boża mądrość pozwoliła młodemu księdzu dostrzec szczególny charyzmat jego posługi, gdy zastał w Turynie beznadziejną kondycję dzieci i młodzieży ubogiej nie tylko pod względem materialnym, ale bardzo często moralnym. Taki stan rzeczy stał się dla niego inspiracją do poświęcenia swojego życia ubogiej i opuszczonej młodzieży³². Dzięki temu niezwykle darowi Jan Bosko upodobnił się do Jezusa, który przedstawiany jest często jako przyjaciel młodych, dzieci (por. Mk 10,14). Jezus bowiem swoją postawą okazał nie tyle zainteresowanie dziećmi, ile swoją miłość do nich. Przy okazji wykorzystał ten moment do celów dydaktycznych, ukazując słuchaczom, że dziecko ze swej natury posiada przymioty, które są warunkiem osiągnięcia zbawienia. Dziecko jest bowiem otwarte na prawdę, potrafi bezgranicznie zaufać, umie pokornie i z radością przyjmować dary. Te właśnie wartości dziecięce należy pielęgnować w samych dzieciach i towarzyszyć im w ich rozwoju³³. Tę prawdę ewangeliczną, dzięki szczególnemu darowi mądrości, perfekcyjnie poznał, zrozumiał i stosował na co dzień w pracy pedagogiczno-pastoralnej. W swoim Oratorium ogarniał troską wychowawczą nie tylko młodzież, ale również dzieci, które ukierunkowywał na wyższe wartości, stwarzając im przy okazji sprzyjające warunki integralnego rozwoju³⁴.

³¹ Tłum. własne. *Venite, figli, ascoltate mi; * vi insegnerò il timore del Signore. Guardate a lui e sarete raggianti. Messale Proprio della Famiglia Salesiana. Antyfona na wejście liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko (druga do wyboru)*, 31 I, 42.

³² Wirth. 2009. *Książd Bosko i Rodzina Salezjańska*, 42–44.

³³ Stanisław Grzybek, Józef Kudasiewicz, Tadeusz Olszański. 1975. *Biblia na co dzień*. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 821–822.

³⁴ Przykładem skuteczności takiego pedagogicznego oddziaływania świętego może być osoba św. Dominika Savio, który po raz pierwszy spotkał ks. Bosko mając 12 lat. Trzy lata bliskiego kontaktu ze świętym kapłanem zaowocowała osiągnięciem przez niego pełnej dojrzałości chrześcijańskiej. Dominik Savio w tak młodym wieku osiągnął wyżyny świętości i został wyniesiony do chwały ołtarza.

Druga antyfona na wejście proponowana przez *proprium* salezjańskie pochodzi z Księgi Psalmów. Jest ona fragmentem Ps 34, w którym autor natchniony wychwala bojaźń Bożą, która jest źródłem mądrości i błogosławieństwa. Ponadto psalmista zachęca czytelnika, aby zwracał swoje oblicze do Boga, który darzy go radością. Przywołany tekst niezwykle trafnie koresponduje z posłannictwem św. Jana Bosko, dla którego mądrość, pobożność i radość, obok pracy, były konstytutywnymi elementami jego duchowości³⁵. Wezwanie do słuchania Pana wpisuje się w naukę Jana Bosko dotyczącą konieczności życia według przykazań Bożych, które ukierunkowują człowieka na zjednoczenia ze Stwórcą, zaś postępowanie zgodnie z nimi stanowi potwierdzenie miłości do Niego³⁶. Św. Jan Bosko, sam będąc zjednoczony z Bogiem, w swojej pracy wychowawczej i duszpasterskiej uwrażliwiał podopiecznych na konieczność zachowywania przykazań. Cel ten realizował w sakramencie pokuty, w którym zachęcał penitentów do zachowywania przykazań jako priorytetowego środka niezbędnego w wychowaniu katolickim. Godnym zauważenia jest fakt, iż ks. Bosko przykładał wielkie znaczenie do przestrzegania najważniejszego przykazania: miłości Boga i bliźniego. Miłość względem bliźnich rozumiał w duchu ewangelicznym – jako czyn ofiarowany samemu Zbawicielowi oraz konieczny warunek wyrażenia miłości względem Niego³⁷.

Antyfony na Komunię

Antyfony na Komunię przypadające na uroczystość św. Jana Bosko w *proprium* salezjańskim brzmią następująco:

Mt 18,5

Kto by jedno takie dziecko przyjął w imię moje, * Mnie przyjmuje, mówi Pan³⁸.

Albo:

J 15,12

To jest moje przykazanie, * abyście się wzajemnie miłowali, * tak jak Ja was umiłowalem³⁹.

³⁵ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 13.

³⁶ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 357.

³⁷ Desramaut, 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 185.

³⁸ Tłum. własne. *Chi accoglie anche uno solo di questi bambini in nome mio, accoglie me, dice il Signore. Messale Proprio della Famiglia Salesiana. Antyfona na Komunię liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko (pierwsza do wyboru)*, 31 I, 44.

³⁹ Tłum. własne. *Questo è il mio comandamento: * che vi amiate gli uni gli altri, come io vi ho amati. Messale Proprio della Famiglia Salesiana. Antyfona na Komunię liturgicznego wspomnienia św. Jana Bosko (druga do wyboru)*, 31 I, 44.

Obydwie antyfony pochodzą z Nowego Testamentu. Pierwsza jest fragmentem z Ewangelii według św. Mateusza (18,5), w którym Jezus zapewnia o swojej obecności w każdym dziecku. Każdy, kto nie odrzuca dziecka, ale je przyjmuje, czyli je potrafi zauważyć, zrozumieć, zaakceptować i służyć mu swoją pomocą, czyni to dla samego Jezusa. Aby zrozumieć przesłanie tej antyfony, warto wrócić do przywołanego już epizodu błogosławienia dzieci przez Jezusa. W Ewangelii wg św. Mateusza (18,3) Jezus, zwracając się do swoich słuchaczy, wypomina im, że jeśli nie zmienią swojego postępowania i nie staną się jak dzieci, to nie odziedziczą Królestwa Niebieskiego. Według egzegetów ten fragment ewangeliczny należy interpretować w sposób następujący:

Dziecko jest wzorem tylko i wyłącznie tego, co małe, mało znaczące, słabe. Tylko taka interpretacja zgodna jest z kontekstem całej Ewangelii, szczególnie ze słowami Pana, które małym, biednym, słabym i prostym, grzesznikom i poganom obiecują Królestwo Boże (Mt 11,25; 18,10). Dlatego właśnie dziecko postawił Jezus jako wzór tych prostych ludzi, którzy z wiarą i otwarciem przyjmują słowa Pana o Królestwie⁴⁰.

Nie ulega wątpliwości, że św. Jan Bosko w swoim życiu prawidłowo odczytał istotę Ewangelii. Jego osoba całym życiem prezentowała taką właśnie postawę. Zatem interpretacja antyfony komunijnej koresponduje z działalnością apostołskopedagogiczną Jana Bosko, który otaczał dzieci szczególnym szacunkiem, nacechowanym wielką pedagogiczną delikatnością⁴¹. Warto zauważyć, że do takiego podejścia święty zachęcał nie tylko swoich duchowych synów, ale także innych duszpasterzy, którzy swoim pastoralnym posługiwaniem obejmowali najmłodszych przedstawicieli społeczeństwa⁴².

Druga antyfona komunijna została zaczerpnięta z Ewangelii Janowej (15,12), w której Jezus przedstawia istotę życia chrześcijańskiego. Polega ono na praktykowaniu przykazania miłości bliźniego. W drugiej części zdania Jezus wskazuje, na czym ta miłość powinna polegać: ma ona przede wszystkim odwzorowywać miłość Jezusa do każdego człowieka, czyli ma być ofiarną i bezinteresowną zarazem⁴³.

⁴⁰ Grzybek, Kudasiewicz, Olszański. 1975. *Biblia na co dzień*, 479–480.

⁴¹ Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 130–131.

⁴² Desramaut. 1994. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*, 101.

⁴³ Grzybek, Kudasiewicz, Olszański. 1975. *Biblia na co dzień*, 304.

Podsumowanie

Duchowość św. Jana Bosko jest autentycznym przykładem tak rozumianej miłości, która przejawiała się u niego duszpasterską troską. Święty w sposób ofiarny i bezinteresowny ofiarował dzieciom i młodzieży całe swoje życie, czas, uzdolnienia i zdrowie. Ks. Bosko często powtarzał młodzieży, że dla niej studiuje, dla niej pracuje, dla niej żyje i dla niej jest także gotów oddać swoje życie. Taka postawa jest streszczeniem i esencją jego duchowości i charyzmatu⁴⁴.

W podsumowaniu omawiania formularzy mszalnych o świętym możemy wskazać na następujące cechy jego duchowości:

- św. Jan Bosko był: kapłanem, ojcem, przyjacielem i nauczycielem młodzieży;
- podobnie jak św. Franciszek Salezy, był człowiekiem głębokiej wiary i głębokiego zawierzenia Bożej Opatrzności;
- odznaczał się miłością duszpasterską, pracowitością w prowadzeniu młodzieży do Chrystusa, prostotą i spokojem, gorliwością duszpasterską i pedagogiczną, łagodnością w nauczaniu, duchem apostołskim w pracy nad młodzieżą, pełną dobroci i życzliwości postawą względem innych, łagodnością i pokorą serca, miłością i łagodnością serca, cierpliwością, jednym słowem, był wszystkim dla wszystkich;
- św. Jan Bosko został powołany dla Kościoła jako pasterz młodzieży według Serca Jezusowego, uczył poprzez pisma, słowa i przykład życia, uczył pobożności i prowadził młodzież drogą do świętości, był napełniony duchem łagodności i wrażliwości pedagogicznej, prowadził młodzież do nawrócenia i gorliwie pracował nad ich zbawieniem.

Niniejsze opracowanie miało na celu również zaprezentowanie potencjału tekstów eucharystycznych używanych przez wieki w liturgii Kościoła katolickiego. Nie ulega wątpliwości, że posiadają one szereg wartości formacyjno-dydaktycznych. M.in. z tego powodu dla wielu katolików żyjących na przestrzeni wielu pokoleń stawały się, stają się i będą się stawały inspiracją do kroczenia ścieżkami doskonałości chrześcijańskiej.

---

⁴⁴ Zarząd Generalny Towarzystwa Salezjańskiego. 1986. *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Rzym: Editrice Instituto Pio XI, nr 14.

Bibliografia

- Aubry Joseph. 1994. *Salezjańska duchowość apostolska i duch salezjański*. Tłum. Tadeusz Jania. Kraków: Poligrafia ITS.
- Bosco Giovanni. 1976–1977. Il sistema metrico decimale ridotto a semplicità, preceduto dalle quarte prime operazioni dell'aritmetica, ad uso degli artigiani e della gente di compagnia, per cura del sacerdote Bosco Giovanni (1849). W *Opere edite*. Seria I: *Libri e opuscoli*. Tom 4. *Libri e opuscoli*. Roma: Edetrice Centro Studi Don Bosco.
- Bosco Giovanni. 1976–1977. La storia d'Italia raccontata alla gioventù da suoi primi abitanti sino ai nostri giorni, corredata di una carta geografica d'Italia dal sacerdote Bosco Giovanni (1855). W *Opere edite*. Seria I: *Libri e opuscoli*. Tom 6. Roma: Edetrice Centro Studi Don Bosco.
- Bosco Giovanni. 1976–1977. Storia ecclesiastica ad uso delle scuole, utile ad ogni cetto di persone [...] compilata dal sacerdote Giovanni Bosco (1845). W *Opere edite*. Seria I: *Libri e opuscoli*. Tom 1. Roma: Edetrice Centro Studi Don Bosco.
- Bosco Giovanni. 1976–1977. Storia sacra per uso delle scuole, utile ad ogni stato di persone, arricchita di analoghe incisioni, compilata dal sacerdote Giovanni Bosco (1847). W *Opere edite*. Seria I: *Libri e opuscoli*. Tom 2. Roma: Edetrice Centro Studi Don Bosco.
- Bosko Jan. 1987. *Wspomnienia Oratorium*. Tłum. Izabela Gutewicz. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Braido Pietro. 1955. Il sistema preventivo di don Bosco. W *Pubblicazioni dell'Istituto Superiore di Pedagogia*. Torino: Edetrice PAS.
- Cian Luciano. 1986. *System zapobiegawczy św. Jana Bosko*. Tłum. Marian Gabryel. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Desramaut Francis. 1990. *Ksiądz Bosko i życie duchowe*. Tłum. Tadeusz Jania. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Fanciulli Georgio. 2001. *Święty Jan Bosko przyjaciel młodzieży*. Tłum. Jacek Jurczyński. Kraków: Poligrafia ITS.
- Galizzi Mario. 1989. *Wybór ubogich*. Tłum. Lucyna Szydłowska. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.
- Grzybek Stanisław, Józef Kudasiewicz, Tadeusz Olszański. 1975. *Biblia na co dzień*. Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne.
- Hünnermann Wilhelm. 1977. *Apostoł młodych św. Jan Bosko*. Tłum. Stefan Sołtyszewski. Londyn: Wydawnictwo Veritas.
- Jan Paweł II. 1988. *Ojciec i nauczyciel młodzieży. List Ojca Świętego Jana Pawła II do księdza Egidio Vigano, Przełożonego Generalnego Towarzystwa św. Franciszka Salezego, w setną rocznicę śmierci św. Jana Bosko*. Watykan: Tipografia Poliglotta Vaticana.
- Janicki Jan. 1989. Modlitwy nad darami. W *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*. Red. Bogusław Nadolski. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

- Liturgia delle Ore. Proprio Salesiano. Calendario e testi liturgici propri della Società di San Francesco di Sales, dell'Istituto delle Figlie di Maria Ausiliatrice, dell'Istituto secolare delle Volontarie di Don Bosco.* 2010. Roma: Editrice Istituto Pio XI.
- Lurker Manfred. 1989. *Słownik obrazów i symboli biblijnych.* Tłum. Kazimierz Romaniuk. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Messale Proprio della Famiglia Salesiana.* 1990. Roma: Editrice Velar spa – Gorle (BG).
- Mszal rzymski dla diecezji polskich.* 2009². Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Obermayer Heinz, Kurt Speidel, Klaus Vogt, Gerhard Zieler. 1995. *Mała encyklopedia biblijna.* Tłum. Stanisław Dzida, Antoni Kluba, Teresa Krajewska, Małgorzata Sobolewska. Kraków: Dom Wydawniczy „Aslan”.
- Schepens Jean. 2007. Sakrament pokuty i Eucharystii w praktyce wychowawczo-duszpasterskiej księdza Bosko. W *Duchowość salezjańska w zarysie.* Tłum. Jacek Jurczyński. Kraków: Poligrafia ITS.
- Sobeczko Helmut J. 1989. Teologiczna treść modlitw pokomunijnych w nowym Mszale. W *Mszal księgą życia chrześcijańskiego.* Red. Bogusław Nadolski. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Villanueva Pasqual Cavez. 2009. *Rodzina Salezjańska wczoraj i dziś: nasienie stało się drzewem, a drzewo lasem – Wiązanka 2009 – komentarz Przełożonego Generalnego Towarzystwa Salezjańskiego.* Tłum. Piotr Szeląg. Kraków: Wydawnictwo Poligrafia ITS.
- Wirth Morand. 2009. *Ksiądz Bosko i Rodzina Salezjańska. Dzieje i nowe wyzwania (1815–1888).* Tłum. Tadeusz Jania. Kraków: Poligrafia ITS.
- Zarząd Generalny Towarzystwa Salezjańskiego. 1986. *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego.* Rzym: Editrice Istituto Pio XI.

RADOSŁAW BŁASZCZYK SDB, prezbiter w Towarzystwie Salezjańskim; dr hab. teologii; wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą / Presbyter in the Society of Saint Francis de Sales; Post-doctoral degree (Habilitation); Lecturer at the Major Seminary of the Salesian Society.